

МЕЂУНАРОДНИ ОДНОСИ У СВЕТЛУ СПОРАЗУМА О НУКЛЕАРНОМ ПРОГРАМУ ИРАНА

Ирис Бјелица Влајић*

Вишегодишњи преговори представника међународне заједнице са Ираном којима је циљ био стављање под контролу Међународне агенције за атомску енергију нуклеарног програма ове државе окончани су потписивањем Заједничког свеобухватног плана акције. Директна последица постизања споразума између заинтересованих страна јесте укидање санкција Ирану и смањење тензија у региону. Једнако значајне су и индиректне последице које наступају у међународним односима и на светском тржишту испуњавањем обавеза из овог споразума.

Кључне речи: *нуклеарни програм, Иран, ЈСРОА, санкције, економски односи и војнотехничка сарадња*

Увод

Коначан текст Заједничког свеобухватног плана акције (Joint Comprehensive Plan of Action – ЈСРОА) између Исламске републике Иран и групе Е3+3 (Велика Британија, Француска, Немачка, САД, Русија и Кина) усвојен је 14. јула 2015. године у Бечу.¹ Преговори су вођени уз посредништво високог представника ЕУ за спољне послове. Након усвајања текста Заједничког плана и пет пратећих анекса и прилога, Савет безбедности УН донео је резолуцију којом се Заједнички план прихвата, а потом је текст упућен на усвајање надлежним телима држава преговарача.² Шефови дипломатија ЕУ у Бриселу једногласно су усвојили План, док се одлука Конгреса САД чекала скоро два месеца. Ирански парламент, Мајлис, именовало је Специјални комитет за анализу Заједничког плана и поделило га у специјализоване политичке, техничко-нуклеарне, безбедносно-одбрамбене, економске и правне поткомитете како би темељно проучили документ из тих области.³

Надзор над спровођењем обавеза садржаних у Заједничком плану поверен је Међународној агенцији за атомску енергију (IAEA) која ће о томе достављати редовне извештаје Савету безбедности УН.

* Др Ирис Бјелица Влајић је самостални истраживач. Докторирала је на Правном факултету Универзитета у Београду, 2. новембра 2010. године.

¹ Пре тога, у Лозани је, 2. априла 2015. године, постигнут Оквирни споразум.

² Резолуција Савета безбедности УН 2231 (2015) од 20. јула 2015. године

³ Специјални комитет је до сада имао 11 заседања. Више о томе <http://parliran.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=84&pageid=5105&page=1>

Споразумом је предвиђен низ ограничења чији је коначан циљ онемогућавање Ирана да развија нуклеарну технологију која би могла довести до прављења атомске бомбе. У том смислу, усаглашено је да ће Иран дозволити дугогодишње присуство инспектора Међународне агенције за атомску енергију у тој земљи и омогућити им приступ свим постројењима, укључујући и војна, како би несметано могли да врше надзор над развојем нуклеарне технологије која може бити развијана и коришћена искључиво у мирнодопске сврхе. Упоредо с тим, смањиће се количине ниско-обогаћеног уранијума за 96% и умањити обогаћивање уранијума за две трећине.⁴

У замену, трговински ембарго наметнут Ирану биће укинут. То се односи како на санкције Савета безбедности УН, тако и на санкције које су наметнуле појединачне државе (пре свега САД) и ЕУ. Уколико први извештај Међународне агенције за атомску енергију буде потврдио да је Иран испунио преузете обавезе, укинуће се економске и финансијске санкције, док ће ембарго на продају оружја постепено бити укинут након пет година. Изузетно, по посебној процедури и уз верификацију Савета безбедности УН, биће могуће испоруке оружја и у овом периоду.

С друге стране, уколико Савет безбедности УН добије притужбу да је споразум прекршен, у наредних десет година санкције Ирану могу бити враћене у складу са предвиђеним механизмом. При томе, ниједна од држава које су учествовале у постизању договора неће моћи да стави вето на такву одлуку.

Представници преговарача чиниће Заједничку комисију која ће се старати о праћењу напретка у испуњавању договорених обавеза обе стране. Комисији је дата и улога медијатора у случају да неко од преговарача сматра да се не поштују обавезе из Заједничког плана. Одлуку о томе Комисија доноси у року од 15 дана. Осим тога, предвиђени су редовни министарски састанци преговарача сваке две године, или раније, према потреби, ради усвајања одлука консензусом. Ови министарски састанци предвиђени су и као другостепено тело које би требало да размотри притужбу о повреди обавеза из Заједничког плана уколико Заједничка комисија не донесе одлуку у предвиђеном року или се њеном одлуком не реши спорна ситуација. Трећа могућност је именовање Саветодавног одбора који ће чинити по један представник страна у спору и један независни члан. Коначно, о спору ће бити обавештен Савет безбедности УН уколико се спорна ситуација не разреши у року од 15 дана или се испостави да је повреда обавезе такве природе да би могла довести у питање реализацију Заједничког плана. Савет безбедности УН ће, по добијању притужбе, гласати о резолуцији којом се продужава рок за укидање санкција. Уколико таква резолуција не буде усвојена, санкције ће аутоматски бити уведене.

Заједничким планом предвиђена је сарадња потписница и њихова помоћ Ирану у модернизацији опреме и унапређењу поступака за развој нуклеарне енергије, као и на обуци кадрова. Ова сарадња може бити билатерална, мултилатерална или под покровитељством Међународне агенције за атомску енергију. У Ирану ће бити основан Центар за нуклеарну безбедност чији циљ ће бити да се унапређује међународна сарадња у области нуклеарне технологије. Предвиђен је и развој области нуклеарне медицине и успостављање сарадње у лечењу пацијената.

⁴ Смањење подразумева да укупна количина залиха не прелази 300 кг.

Дејство споразума

Током трајања преговора, са једне стране преговарачког стола налазио се Иран, а са друге шест великих сила које са њим имају различите међународне односе. Будући да је споразум мултилатералан, могућности које Иран добија његовим усвајањем нису исте за развијање економских, војних и дипломатских односа са свим преговарачима. Стога ћемо будуће односе Ирана са сваким учесником преговора, у светлу резултата постигнутог споразума, размотрити одвојено.

Иран – САД

Развој иранског нуклеарног програма почео је педесетих година прошлог века под покровитељством Сједињених Држава које су биле савезник тадашњег иранског шаха Резе Пахлавија. Програм је носио назив „Атоми за мир”, па је у складу с тим Иран приступио Споразуму о неширењу нуклеарног наоружања 1968. године и ратификовао га 1970. године. После Исламске револуције 1978. године и првих санкција које су увеле САД, а затим и због рата са Ираком, долази до застоја у развоју програма. Деведесетих година прошлог века настављен је развој програма за који је Иран стално истицао да се користи у мирнодопске сврхе. Од 2005. године Међународна агенција за атомску енергију упозорава како ирански програм не испуњава услове из Споразума о безбедности, након чега Савет безбедности УН, на захтев САД, доноси седам резолуција којима уводи санкције Ирану.⁵

Након усвајања Заједничког плана, текст споразума је упућен Конгресу САД на усвајање. Конгрес је имао рок од 60 дана да га прихвати. Представници Републиканске партије најавили су своје противљење, правдајући то интересима америчких савезника на Блиском истоку, пре свега Израела и Саудијске Арабије, који су се отворено супротстављали оваквом споразуму. Истовремено, представници Демократске партије најавили су да ће подржати постигнути споразум. Из администрације америчког председника стигла је недвосмислена подршка споразуму, али и потврда оданости старим партнерима. Посебно је наглашено да ће САД наставити да се старају о очувању безбедности Израела. Мада Резолуција Савета безбедности УН предвиђа да ће након осам година Иран имати могућност набавке балистичких ракета, САД најављује вето на такве будуће захтеве Ирана. Конгрес је прихватио Заједнички план 10. септембра 2015. године.

Ипак, у тексту Заједничког плана у више наврата је истакнута добра воља САД да се План спроведе, те да се домаћа правна лица и привредни субјекти охрабре да у случају испуњења обавеза Ирана обуставе све активности које имају за последицу његово санкционисање, односно да се активно укључе у укидање санкција и успостављање сарадње између две државе.

Свакако да би отопљавање у односима некадашњих савезника имало дугорочне позитивне ефекте на стабилност у региону, али и на успостављање и развој нових трговинских односа. Посебна новина била би успостављање директног ваздушног саобраћаја између ове две државе.

⁵ Резолуција 1696/2006, Резолуција 1737/2006, Резолуција 1747/2007, Резолуција 1803/2008, Резолуција 1835/2008, Резолуција 1929/2010, Резолуција 1984/2011 и Резолуција 2049/2012.

С друге стране, САД још увек окривљују Иран за подршку тероризму у свету и кршење људских права, тако да ће део санкција уведених тим поводом остати на снази, те ће стање људских права и слобода у Ирану и даље бити предмет америчког интересовања и повод за могуће даље притиске.

Иран–ЕУ

Односи ЕУ и Ирана једнострано су били залеђени од 2007. године због иранског нуклеарног програма, мада се због заједничких интереса сарадња међу њима могла одвијати на многим пољима као што су енергија, трговинска размена, борба против трговине наркотицима, сарадња око одржавања мира у региону и борба против Исламске државе.

Две недеље након постизања споразума у Бечу, Суд ЕУ је наредио брисање две иранске нафтне компаније са тзв. црне листе.⁶ Након имплементације споразума очекује се даљи напредак у одмрзавању односа. За ЕУ је посебно значајна енергија којом Иран располаже, а уз побољшање и унапређење енергетског сектора Ирана, Европа би добила новог снабдевача енергентима као што је нафта и, у мањем обиму, гас.

У тачки 33. Заједничког плана Европска унија обавезала се да ће истражити нова поља сарадње између Уније и њених чланица са Ираном, дајући тиме могућност свакој чланици да сама одреди приоритете и успостави билатералне односе са Ираном. Пошто је економски развој један од разлога удруживања чланица Уније, могућност приступа новом тржишту биће искоришћена у потпуности. То ће бити олакшано успостављањем нових финансијских токова и повезивањем банака након укидања финансијских санкција Ирану. Поред подршке постигнутом споразуму, министри иностраних послова чланица Уније најавили су пружање помоћи Ирану кроз различите развојне програме у свим сегментима.

Такође, Унија у Ирану добија новог потенцијалног партнера за стабилизацију региона и борбу против тероризма и организованог криминала. У погледу пружања подршке зарађеним странама током ратних дејстава у Сирији, ЕУ и Иран стоје на супротним странама, али би заједничка акција на окончању тих дејстава, свакако, била могућа.

Иран–Русија

За Русију и Иран не би се могло рећи да су традиционални савезници, мада деле нека политичка становишта, као што су противљење америчком ракетном штиту или подршка Асадовом режиму у Сирији. Историјски посматрано, Иран је представљао тампон зону у централној Азији између Русије, с једне стране, и Запада (прво британске царевине, а затим и САД) са друге. Током хладног рата Иран се прикло-

⁶ Захтев за брисање су Петропарс операције и управљање и Петропарс сировине поднели Суду ЕУ 5. маја 2015. године. Више о томе http://old.eur-lex.europa.eu/Result.do?arg0=Petropars&arg1=&arg2=&titre=titre&chlang=en&RechType=RECH_mot&idRoot=1&refincode=JUR*T1%3DV100%3BT2%3D%3BT3%3DV1&Submit=Search

нио Покрету несврстаних, мада је до новог приближавања две државе дошло ради заједничке потребе да се одупру уплитању страних сила у дешавања у региону. Санкције које су наметнули западни савезници учинили су две земље сродним и упутиле их да у међусобној размени покушају да умање штету која је тим санкцијама начињена њиховим економијама.

Билатерални споразум две државе о сарадњи у области нуклеарног развоја потписан је 1992. године, али је касније суспендован. Русија није уложила вето на увођење санкција Савета безбедности Ирану и противи се развоју његовог нуклеарног наоружања, али је током протекле деценије задржала политичке односе са Ираном и неке облике трговинске и војне сарадње.⁷ Такође, мада се током преговора налазила на супротном крају стола, неки предлози Русије, пре и током преговора, ишли су у корист Ирана и умањили притисак који су на њега вршили западни преговарачи.

Укидањем санкција сарадња ће се продубити и проширити на ауто-индустрију. У усвојеном Заједничком плану предвиђена је сарадња ове две државе у стварању стабилних изотопа, али и помоћ при обнови и изградњи нових нуклеарних погона.

Супротно очекивањима, повратком Ирана на енергетско тржиште положај Русије као доминантног снабдевача Европе енергентима не би могао бити угрожен, бар у почетку, будући да скоро сва производња иранског гаса одлази домаћим потрошачима, тако да би у случају повећања обима експлоатације, захваљујући страним инвестицијама, количине гаса биле недовољне да у знатнијој мери замене руски гас. С друге стране, удруживање ове две енергетске суперсиле дало би им могућност контроле већине светских залиха нафте и гаса.

Свакако, треба нагласити да је досадашња подршка Русије иранском цивилном нуклеарном програму помогла постизању споразума, као и да се наставља сарадња између две државе у војнотехничкој сарадњи. То се, пре свега, односи на модернизацију иранског оружја и испоруке авиона типа Су-30 или одбрамбених ракетних система С-300. Сарадња и заједничке вежбе две војске постојале су и у време изолације Ирана, те је њихово даље унапређивање очекивано. Потврда ових очекивања свакодневно стиже из Вашингтона који редовно упозорава Русију због њених блиских веза са иранском војском, а у последње време и приговара због отварања иранских војних база за подршку руским снагама у региону.

Иран–Кина

Попут Русије, ни Кина током преговора није представљала опозицију Ирану, већ је посредовала и у периодима њихових прекида вршила дипломатски притисак да се преговори наставе и позиција Ирана побољша усвајањем решења која би му ишла у корист.

Партнерство Ирана и Кине је изузетно стабилно. Оно почива, пре свега, на економској основи. Наиме, Иран је највећи добављач сирове нафте за Кину. С друге стране, Кина је највећи страни улагач у енергетском сектору Ирана, али и инвеститор који учествује и у развоју путне и железничке инфраструктуре.

⁷ Захваљујући програмима „Нафта за храну” Иран је преко Русије извозио нафту.

Две државе су савезници у одржавању стабилности у Азији путем Шангајске организације за сарадњу, али и партнери у оснивању Азијске банке за инвестиције у инфраструктури, коју многи виде као пандан Светској банци и Међународном монетарном фонду.⁸

Укидање санкција Уједињених нација отвара могућност повећања њихове трговинске и технолошке размене, док је војна сарадња постојала и за време санкција, пре свега у сарадњи две морнарице, али и испоруци лаког наоружања. Такође, Кина је обучавала иранске официре и вршила пренос know-how нуклеарне технологије.

Имајући у виду заједничке економске и стратешке интересе две државе, као и сарадњу у оснивању регионалних економско-политичких и безбедносних организација, у будућности ће се ово партнерство још више продубити.

Закључак

Након 12 година застоја у превазилажењу сукоба око иранског нуклеарног програма, постизање споразума представља, свакако, велико охрабрење. Стављање иранског нуклеарног програма под контролу допринеће укупној стабилности у свету, пре свега због чињенице да се тиме отклања претња евентуалне америчке интервенције. Исто тако значајно је и укључивање Ирана у преговоре или операције које би довеле до стабилности у региону Блиског истока.

Мада су Заједнички план потписали представници великих сила, враћање Ирана на економску сцену отвара могућности извоза технологије и производа за све чланице Уједињених нација. Финансијска средства која ће укидањем санкција постати поново доступна могла би значајно да унапреде инвестирање у развој домаће економије, али и отворе могућности за иранске инвестиције у другим земљама. Очекује се да ће извоз иранских сировина да утичу на кретање понуде и тражње на светском тржишту, као и на формирање цена. Ово се пре свега односи на алуминијум, злато и дијаманте.

Уколико би се напредак у отварању Ирана према западу наставио, ефекти престанка изолације би се одразили на све области живота. У том смислу, реално је очекивати побољшање квалитета живота његових грађана. Наиме, укидањем финансијских санкција банкарски системи би се повезали отварајући нове могућности за финансијску размену, док би се поморски, ваздушни и железнички саобраћај успоставио са свим већим светским центрима. У Заједничком плану преговарачи се у

⁸ Шангајска организација за сарадњу основана је 2001. године, као наследник тзв. Шангајске петорке (Кина, Русија, Казахстан, Киргистан, Таџикистан) након што јој се прикључио и Узбекистан. Иран, Монголија, Индија, Пакистан и Авганистан имају статус посматрача, мада је Иран предложио формирање Националног савета безбедности у оквиру Шангајске организације за заштиту интереса те земље, Русије и Кине.

Оснивање Азијске банке за инвестиције у инфраструктури предложила је Кина како би се преко ње вршила улагања у инфраструктурне пројекте у Азијско-пацифичком региону и тиме допринело његовом економском јачању. Споразум о оснивању потписала је 51 земаља (међу којима су Русија, Индија, Иран, Аустралија, Нови Зеланд, Бразил, али и већина европских земаља). За сада је споразум ратификовао једино Мијанмар 1. јула 2015. године.

неколико наврата обавезују да ће помоћи развој нуклеарне технологије и истраживања која ће се користити у мирнодопске сврхе, али и заштиту човекове околине, односно смањење опасности од радијације. Иранским универзитетима и институтима отвара се пут за научно-техничку размену и усавршавање.

Коначно, мада то није било тема преговора, мало је вероватно да ће Иран остати имун на захтеве и покушаје побољшања стања људских права својих грађана, било кроз програме ЕУ или учествовање у телима Уједињених нација.

Извори

- <http://www.state.gov/e/eb/tfs/spi/iran/jcpoa/>
- <http://parliran.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=84&pageid=5105&page=1>
- <http://www.nti.org/country-profiles/iran/nuclear/>
- http://old.eur-lex.europa.eu/Result.do?arg0=Petropars&arg1=&arg2=&titre=titre&chlang=en&RechType=RECH_mot&idRoot=1&refinecode=JUR*T1%3DV100%3BT2%3D%3BT3%3DV1&Submit=Search
- http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_5716_after_a_nuclear_deal.pdf
- http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_5820_eu-iran_relations.pdf
- <http://thediomat.com/2014/10/china-wants-more-military-co-op-with-iran-sorry-us-and-pakistan/>